

Прикази Reviews Comptes rendus

Данијела Велимировић, 2021. *Кибле, баклаве и фистани: традиционална материјална култура Срба у XIX и почетком XX века*. Београд: Српски генаолошки центар, Посебна издања књ.14.

Монографија Данијеле Велимировић – *Кибле, баклаве и фистани: традиционална материјална култура Срба у XIX и почетком XX века* – настала је као резултат вишегодишњих истраживања. У овом хронолошком и тематском оквиру ауторка је систематизовала досадашња истраживања и отворила нове истраживачке теме. На занимљив, стручан и интерактиван начин предочила је како бројне писане, материјалне и ликовне изворе, тако и своја истраживачка теренска искуства.

У првом делу књиге – *Истраживање материјалне културе у етнологији и антропологији* – проблематизовани су приступи и тежишта истраживања аутора различитих теоријских усмерења који су већу пажњу посветили проучавању материјалне културе. У различитим временским периодима у светској и српској етнологији и антропологији скренута је пажња на значај формирања институција и публикација у којима је поред сакупљања и чувања предмета, већа пажња била посвећена публиковању изворне грађе о материјалној култури (*Српски етнографски зборник*). Када је реч о академским оквирима, анализиран је период од 1973. године

када је Ђурђица Петровић на Одељењу за етнологију Филозофског факултета у Београду формирала предмет Етнологија (народа) Југославије – материјална култура. Истакнут је њен допринос науци у повезивању архивског (историјског) и етнолошког приступа у својим истраживањима. Подстицала је студенте и сараднике „да слободно проналазе своје теме, просторно-временске оквири, теоријски приступ и методологију“. Нове приступе у настави и у радовима у области материјалне културе применили су њени сарадници Мирјана Прошић-Дворнић и Весна Вучинић-Нешковић. Истакнуто је да су се промене у проучавању материјалне културе дешавале паралелно са „антропологизацијом“ српске етнологије.

Други део књиге обухвата сеоску и градску вернакуларну (народну) архитектуру. Анализирани су прединдустријски/предмодерни облици градње настали на територији коју обухвата савремена Србија. На основу материјала за градњу и специфичних стилских одлика архитектуре на територији савремене Србије анализирано је пет типова традиционалних сеоских кућа (панонска кућа, динарска брвнара, бондручаре/чатмаре, морavsка кућа и косовска кућа).

Ауторка је истакла да је након Другог светског рата поред етнологије, вернакуларна архитектура имала посебно место у оквирима историје архитектуре. У том периоду у приступу

истраживања простора обе дисциплине су занемаривале „дубље сагледавање социјалне употребе простора и живота у кући“. Ауторка је настојала да попуни ову празнину. Пажљиво је анализирала просторну структуру, стилске промене и просторну хијерархију одељења, трудећи се да на основу расположиве грађе у свим типовима традиционалних кућа сагледа живот у кући. С великом прецизношћу систематизовала је досадашња истраживања архитеката и етнолога и скренула пажњу на једно истраживање антрополога о моравској кући (стр. 23). По мишљењу Данијеле Велимировић „примењена анализа стамбеног простора и окућнице крајње је проблематична“ у овом раду зато што предочени „етнографски материјал не показује строгу поделу на мушки и женски простор“.

Ауторка је у два поглавља анализирала типове и архитектонске елементе балканско-оријенталне градске куће, просторну хијерархију одељења и уређење ентеријера. Скренула је пажњу на праксе де-отоманизације наводећи примере балканско-оријенталних градских кућа и промене у опремању приватног простора.

У трећем делу књиге Данијела Велимировић је обрадила исхрану код Срба у XIX и почетком XX века . У овом хронолошком оквиру сагледала је у новом светлу етнографске записе који се односе на руралну Шумадију. Стављајући акценат на питање рода и хране, ауторка је у анализи овог материјала усвојила „опрезнији приступ Леви–Стросовое научне заоставштине“ прицизирајући да у овом поглављу „природа и култура неће бити посматране као универзалне категорије, већ као историјски и културно конструисане“.

Производња хране је сагледана у историјском контексту . У потпоглављу – *Управљање прехрамбеним ресурсима* – истражен је „степен ‘локалне аутономије’ жена у погледу управљања прехрамбеним ресурсима“ . У примерима који говоре о управљању природним ресурсима опрезно су објашњени доминантни родни дискурси на оси природа/домаћинство. Наведени су примери у којима је социо-културни систем показивао адаптивност на услове несташнице хране, када је сељак „морао да донесе промишљене одлуке о продаји, размени и рационалној потрошњи“. Анализирана је улога жене у овим процесима. Уз издвајање примера, опрезно су изведени закључци да је на јавном плану осигуран „природни ауторитет“ мушкарца, док су жене оствариле изванредан утицај у породичном животу.

У потпоглављу *Кувано, печено и димљено* на примеру сеоске кухиње у Шумадији ауторка наводи да су опозиције природа/култура и мушко/женско „ биле чврсто укорене у прединдустријској сељачкој идеологији на простору Шумадије“. Наводи примере традиционалне шумадијске кухиње у којима постоји подударње са погледима Леви-Строса који сушење меса на ваздуху, односно диму, смешта у контекст природе над којом контролу по правилу успостављају мушкарци. Ауторка уочава и извесна одступања у припреми јела на огњишту и ражњу у различитим приликама које укључују опозиције породица/друштво (ендо-егзо) и профано/свето (стр. 152).

Посматрајући храну као „огледало друштвених и породичних односа“ Данијела Велимировић је у потпоглављу –*Хијерархијски односи за столом*– пре-

дочила на који су начин културно обликоване и манифестоване родне разлике кроз правила о служењу и конзумирању obroka. Наводећи примере, закључила је да су свакодневни заједнички obroci означавали сложеност и заједништво, али и разлике и искљученост.

Научна и стручна јавност, као и шира читалачка публика с великом пажњом ће читати и четврти део ове монографије – *Сеоска и градска одећа код Срба у XIX и почетком XX века*. У осмишљавању наслова и поднаслова у књизи, посебно у овом поглављу Данијела Велимировић је показала велику креативност.

У уводном делу овог поглавља предочени су приступи и објашњења аутора који су се бавили студијама моде и одеће (Флигел, Полхимус, Проктер, Зимел, Веблен, Крејк, Кавамур) уз објашњење да ће се мода и одећа у овом поглављу посматрати као различити феномени. Анализирани су различити типови сеоске одеће, потом српски грађански костим и њихова интеракција с европским модним системом.

Ауторка је пошла од истраживања Јасне Бјеладиновић која је, имајући у виду материјал, крој и „специфичности целокупног стилског обликовања и изгледа одеће“, издвојила неколико типова сеоске одеће на територији Србије (панонски, динарски, централнобалкански и шопски).

Полazeћи од тезе да одећа представља важно средство у конструкцији различитих аспеката идентитета и креирања регионалних разлика у одевању, Данијела Велимировић је у овом поглављу издвојила одевање сеоског становништва у Војводини (у Банату), Шумадији и на централном Косову „будући да су ови региони имали посебан

симболички значај у културној и политичкој историји Срба“.

У анализи одевања у Банату коришћена је етнографска грађе коју је сакупио етнографски тим Миленка Филиповића, као и радови других етнографа. Издвојени су елементи одеће у женској и мушкој сеоској одећи у Банату који су имали важну улогу у конструкцији личног идентитета (род, узраст, брачни статус, припадност одређеном класном слоју и етничитет). Ауторка је указала на промене у одевању мушкараца и жена под утицајем стилских и модних трендова (стр.167–187).

У поглављу-„*Јелек, антерија и опанци*“: *сеоска одећа у Шумадији у XIX и XX веку*– Данијела Велимировић је реконструисала женску и мушку одећу у неколико хронолошких равни. Прецизирала је да се у реконструкцији основних одевних кодова на територији Шумадије „није упуштала у тумачење сложених процеса акултурације карактеристичних за прву половину XIX века“. Анализирала је процесе који су утицали на обликовање мушке и женске одеће, како у периоду између два светска рата, тако и након Другог светског рата. Одговорила је на питање– који су услови друштвене структуре погодвали очувању мушког шумадијског костима, пре свега шајкаче (стр. 225–228).

Када је реч о приказу и анализи сеоског одевања на Косову ауторка је указала да је због ограничења етнографске грађе и музејских фондова, анализа сеоског одевања обухватила период од друге половине XIX века до почетка XX века. Користећи расположиве изворе, као и резултате истраживања (Дармановић 2001, Менковић 2018) указала је на стилске промене и мноштво инди-

видуалних варијација у техникама украшавања женске одеће. Издвојила је извесне варијетете у мушком костиму и закључила да је варијабилност мушких кодова одевања била у директној спрези са етничким саставом становништва.

У последњем поглављу приказан је развој грађанског костима у Кнежевини/ Краљевини Србији у XIX и почетком XX века. Истакнут је значај и методолошки допринос истраживања Мирјане Прошић– Дворнић. Данијела Велимировић је дала своја промишљања у анализи два одевна обрасца у мушкој одећи: 1) одевни образац са антеријом, димијама и чалмом; 2) одевни образац са потурлијама, раскошним горњим одевним предметима и фесом. Објаснила је процесе који су утицали на модификацију оријенталног костима средином XIX века. Нагласила је да је „женски грађански костим националног знамења настао селекцијом и специфичном комбинацијом одевних предмета, који су били део инвентара оријенталне градске одеће“. Издвојене су функције одевања у исказивању националне идеје и зајед-

ништва. У овом поглављу анализиране су варијанте мушког и женског костима у којима је дошло до промена и утицаја европске моде.

Научни значај монографије *Кибле, баклаве и фистани: традиционална материјална култура Срба у XIX и почетком XX века* и допринос Данијеле Велимировић у промишљању и разумевању елемената традиционалне материјалне културе огледа се у темељном познавању извора, анализи резултата истраживања колега из других дисциплина и опрезно изведеним закључцима. Трудећи се да нас упозна с новим приступима у савременим студијама материјалне културе потврдила нам је и високе стандарде које је поставила и остварила у овој књизи. Отворена истраживачка питања постављена на крају књиге не би смела да промакну будућим истраживачима.

Сенка Ковач
Филозофски факултет
Универзитета у Београду
skovac@f.bg.ac.rs